

O'QUVCHILARDA SOG'LOM TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK SHART SHAROITLARI

XUJALOVA SOJIDA TOIROVNA,

Iqtisodiyot va Pedagogika Universiteti 1-bosqich magistri.

Annotatsiya: Maqolada o'quvchilarning sog'lom tafakkurining tarkibiy qismlarini rivojlantirishda ta'lim faoliyati muayyan sharoitlarni yaratilishi, ijodiy ta'lim faoliyati insonparvarlikka ega bo'lib, umuminsoniy qadriyatlar tizimiga asoslanishi, kichik maktab o'quvchisida qobiliyat va mayllarni rivojlantirish, o'qituvchining asosiy vazifasi – tan olish va har bir bolada aynan uning, individual iqtidorini rivojlantirish, yaratish yosh o'quvchining sog'lom tafakkurini rivojlantirishning individual usulini topa bilishi lozimligi haqida yoritilgan.

Kalit so'zlar: kichik yosh, o'quvchilar, sog'lom tafakkur, tarkibiy qismlar, ta'lim faoliyati, ijodiy ta'lim, faoliyat, insonparvarlik, umuminsoniy qadriyatlar, qobiliyat va mayllar, individual iqtidor, individual usul.

Kirish. Butun dunyo va mamlakatimiz zamonaviy tizimida sodir bo'layotgan o'zgarishlar, izlanishlar ijodkorlikni rivojlantirishga e'tiborning kuchayishi bilan birga keladigan harakatlantiruvchi kuch sifatida qaralmoqda. Hozirgi zamon tasavvurlariga muvofiq, ta'limning asosiy vazifalaridan biri o'qitish jarayonida o'quvchilarning ijodiy tafakkurini shakllanitirish va rivojlantirish uchun sharoitlar yaratishdan iborat. Bilish faoliyatini samarali tashkil etish bu muammoni hal etishda birinchi navbatdagi vazifadir.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Umumiy o'rta ta'lim tizimida o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish borasidagi muammolar bugungi kunning dolzarb muammosi hisoblanadi. Shuning uchun, "Ta'lim to'g'risida"gi qonunda mustaqil fikrlaydigan, yuqori malakali mutaxassis kadrlar tayyorlash tizimi aks ettirilgan. Adizov B.R qobiliyatni maqsadli rivojlantirish masalalarini tadqiq qilgan yetakchi psixologlardan biri hisoblanadi. U asarlarida bolalarning qobiliyatlarini aniqlash va rivojlantirish bo'yicha muhim ilmiy asoslarni yaratgan. Leytesning fikricha qobiliyatni maqsadli rivojlantirish masalalarining tadqiqotlari bir necha muhim jihatlarni o'z ichiga oladi: Individual yondashuv, ya'ni har bir bolaning o'ziga xos individual qobiliyatlari borligi va pedagogik

jarayonlarni individual ehtiyoj va imkoniyatlarga moslashtirish orqali qobiliyatlarni samarali rivojlantirish mumkinligini aytgan. Metodologik yondashuv, ya'ni psixologik testlar, kuzatish, suhbat va boshqa diagnostika usullaridan foydalanish orqali bolalarning qobiliyatlarini baholash va rivojlantirish bo'yicha tavsiyalar bergan. Ijtimoiy va madaniy yondashuv ya'ni qobiliyatlarni rivojlantirish faqatgina individual jarayon bo'lmasdan, ijtimoiy va madaniy omillar bilan ham chambarchas bog'liq bo'lib, oilaviy muhit, ta'lim tizimi, jamiyatdagi qadryatlar va an'analar qobiliyatlarni rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Leytesning tadqiqotlari bugungi kunda ham qobiliyatlarni rivojlantirishga qaratilgan pedagogik va psixologik amaliyotlar uchun muhim nazriy asos bo'lib, xizmat qiladi. Karne ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish bo'yicha tadqiqotlar olib borgan. Uning tadqiqotlari quyidagi yo'nalishlarni o'z ichiga oladi: - Ijodiy qobiliyatlarni kognitiv jarayonlar bilan bog'lab, ularni insonning yangi va asl g'oyalarni yaratish sifatida ta'riflagan. - Ijodiy qobiliyatlarni baholash uchun turli test va metodlarni ishlab chiqib, bu testlar odatda divergent fikrlash (bir muammo uchun ko'plab yechimlarni topish qobiliyati) va konvergent fikrlash (bitta eng yaxshi yechimni topish qobiliyati)ni o'lchaydi. Bu yo'nalish ijodiy qobiliyatlarni aniqlashda muhim ahamiyatga ega. - Ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish uchun ochiq va qo'llab-quvvatlovchi muhitlar muhimdir.

Tahlil va natijalar. Mustaqillik yillarida O'zbekistonda qobiliyatli bolalarni topish va ularning qobiliyatlarini rivojlantirishga davlat siyosati darajasida e'tibor berib kelinayotgan bo'lib, ana shu maqsadda tashkil etilgan ta'lim muassasalari faoliyatlari nuqtai nazaridan bir qancha yo'nalishlarda faoliyat olib bormoqdalar: musiqa; sport; raqs; tasviriy; san'at; xalq amaliy san'ati; texnik ijodkorlik; fan hamda badiiy tafakkur. Qobiliyat (muayyan yo'nalish bo'yicha faoliyatni samarali tashkil eta olish layoqati) - shaxsning ma'lum bir faoliyatida erishgan muvaffaqiyatlarini va osonlik bilan bir faoliyatga o'ta olishni ta'minlaydigan individual psixologik xususiyatki, u insonlarning turlicha faoliyatdagi natijalari, yutuqlari va qiyinchiliklari sabablarini tushuntirib beradi. Iqtidor - insonning o'z xatti-harakatlari, bilimlari, imkoniyatlari, malakalariga muayyan faoliyatni bajarishga nisbatan ijobiy subyektiv munosabati. Iqtidorli insonlar odatda muayyan jarayonda

Kichik yoshdagi o'quvchilarning sog'lom tafakkurining tarkibiy qismlarini rivojlantirishda ta'lim faoliyati muayyan psixologik-pedagogik sharoitlarni yaratishga yordam beradi

“Pedagogika sog'lom tafakkurni harakat shakli sifatida belgilaydi shaxs yoki jamoaning xususiyatlari – sifat jihatidan yangi, ilgari hech qachon yaratilmagan mavjud emas edi. O'quv jarayoniga kelsak, ijodkorlik yaratishga qaratilgan inson faoliyati shakli sifatida belgilanishi mumkin emas, uning uchun ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan sifat jihatidan yangi qadriyatlar hisoblanadi, bular shaxsning ijtimoiy sub'ekt sifatida shakllanishida muhim ahamiyatga ega». O'quv faoliyatini vaqtni aylantiradigan tarzda tashkil qilishingiz mumkin shaxsning ijodiy fazilatlarini bilvosita natijadan bevosita natijagacha rivojlantirishga erishish mumkin. Ammo, maktab o'quvchilari o'rtasida sog'lom tafakkurni o'zlashtirish jarayonida mavjud shaxsiyatdagi sifat o'zgarishlarni, tasavvur va tushunchalarning asta-sekin rivojlanishini, ta'limda mehribonlik, maqsadlilik, faollik, mustaqillik, obrazlilikning sustligi, boshqacha aytganda, sog'lom tafakkurni rivojlantirish jarayonining mavjud ijtimoiy shaxsiyatga bog'liqligini hisobga olmaslik ko'zlangan natijani bermaydi. Ijodiy ta'lim faoliyati insonparvarlikka ega bo'lib, umuminsoniy qadriyatlar tizimiga asoslangan bo'lishi lozim. U kichik maktab o'quvchisida shunday qobiliyat va mayllarni rivojlantirishi kerak-ki, undagi javhar o'quv faoliyatining qaysi sohalarida tabiat tomonidan belgilanadi uning qiziqishi qaysi sohalariga yo'natirilganligini taqvoza etadi. Inson hamma narsada birdek iste'dodli bo'la olmaydi faoliyat sohaları va maktab o'quvchilari bundan mustasno emas. Shu bilan birga, har bir oddiy odam o'ziga xos tarzda iste'dodlidir. O'qituvchining asosiy vazifasi – tan olish va har bir bolada aynan uning, individual iqtidorini rivojlantirish, yaratish yosh o'quvchining sog'lom tafakkurini rivojlantirishning individual usulini topa bilishi lozim. O'quv faoliyatida kichik yoshdagi o'quvchilarning sog'lom tafakkurini rivojlantirish sifati quyidagilar bilan tavsiflanadi:

o'z-o'zini anglash, o'z shaxsining ahamiyatiga intilish;

sog'lom tafakkurga yo'naltirish: ijodiy yondashuv,

ta'lim faoliyatida sog'lom tafakkur;

o'zini ifoda etish qobiliyati;

o'z ta'lim tajribasini aks ettirish.

Tadqiqot natijalari

Tadqiqotimizda olingan natijalarning ko'rsatishicha, o'rtacha aql (AB) eng yuqori darajani ya'ni, o'g'il bolalarda 29,7%ni, qizlarda esa 31,4%ni tashkil qildi. O'ziga xos aql o'g'il

bolalarda 11,6 %ga, qizlarda 13,5%ga, o'rtachadan past aql esa o'g'il bolalarda 7,7 %ni, qizlarda 5,9%ni ko'rsatdi (1-jadval). Bu o'rganilgan o'quvchilarda bir qator ob'ektiv va sub'ektiv sabablarga ko'ra, aqliy rivojlanish darajasi bir muncha past ekanligi haqidagi xulosani keltirib chiqaradi. Buning asosiy sabalari sifatida yosh davriga ko'ra shaxs sifatida rivojlanish jarayoni kechayotganligi, maktabda o'qiyotganliklariga hali ko'p vaqt bo'lmaganligi va ular tarbiyalanayotgan oilalarda bolalarni aqliy rivojlanishi uchun muhit hamda zaruriy chora-tadbirlarning yetarlicha yo'lga qo'yilmaganligi kabilarni qayd etib o'tish mumkin. Yuqoridagilardan kelib chiqib, oilalarda tarbiyalanayotgan yosh o'quvchilarning aqliy rivojlanishi borasida ota-onalar, maktab o'qituvchilari zaruriy chora-tadbirlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq ekanligini qayd etib o'tmoqchimiz. 1-jadval Sinaluvchilar aqliy rivojlanish darajalarining gender xususiyatlari bo'yicha ko'rsatgichlari

Hududlar	(A) O'ziga xos aql		(AB) O'rtacha aql		(B) O'rtachadan past aql	
	O'g'il bolalar	Qizlar	O'g'il bolalar	Qizlar	O'g'il bolalar	Qizlar
Jizzax viloyati	11.8	13.2	29.4	31,3	8,2	6.0
Samarqand viloyati	12.3	14.6	31,2	32.0	5.7	4.2
Sirdaryo viloyati	10,9	12,8	28.6	30.8	9,3	7,6
Umumiy ko'rsatgich	11,6	13,5	29,7	31,4	7,7	5,9

Tadqiqotimizda o'quvchilarning sog'lom tafakkuri rivojlanishiga ta'sir ko'rsatuvchi ijodkorlik imkoniyatlari komponentlarining integral xususiyatlarini o'rganishga harakat qildik. Bunda biz ijodiy o'quv faoliyati jarayonida sog'lom tafakkurni rivojlantirishning individual psixologik (masalan, divergent fikrlash yoki aql), motivatsion, kognitiv faoliyat, kreativlik, va aqliy komponentlarining kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda sog'lom tafakkurning rivojlanishiga ta'sirini tahlil qildik. Chunki aynan kichik maktab yoshi davri

bolaning kelajakda har tomonlama barkamol shaxs sifatida shakllanishida muhim davr hisoblanadi. Shunga ko'ra, mazkur masala bo'yicha turli tadqiqotchilar tomonidan taklif qilingan ijodiy potensial tuzilmasini tahlil qilib, xulosa qilishimiz mumkinki, ijodiy potensial – bu shaxsning o'zini-o'zi ijodiy rivojlanishini ta'minlaydigan o'zaro bog'liq xususiyatlar, qobiliyatlar va imkoniyatlar to'plami bilan tavsiflangan shaxs va faoliyatning murakkab integral ko'rsatkichi hisoblanadi degan xulosaga kelishimiz mumkin. Olingan natijalardan ma'lum bo'lishicha, o'quvchilarda sog'lom tafakkurni rivojlantirish komponentlari orasidan “Motivatsion” asoslar eng yuqori darajani ko'rsatdi (30,7%). Mos ravishda “Kognitiv faoliyat” 26,5%ni, “Kreativlik” 20,7%ni va “Aqliy” komponent 22,0%ni ifodaladi. Ushbu natijalarni pedagogik-psixologik jihatdan tahlil qilib ko'radigan bo'lsak, sog'lom tafakkurning rivojlanishida motivatsion omil yetakchilik qilayotganligi ko'zga tashlanadi. Ya'ni, o'quvchilarni kichik yoshdan boshlab, kognitiv faoliyatga, kreativlikka umuman olganda, ijodkorlikka yetaklash muhim ekanligi ayon bo'ladi. Shundan kelib chiqib xulosa qilish mumkinki, o'quvchilarning sog'lom tafakkuri rivojlanishiga ta'sir ko'rsatuvchi ijodkorlik potentsiali komponentlarining aqliy taraqqiyot bilan integrallashuvi ularda ijodkorlik qobiliyatining rivojlantirishiga o'ziga xos tarzda ta'sir ko'rsatar ekan. Tadqiqotimizda ijodiy qobiliyatning o'quvchilarda ijodiy fikrlash va aqliy faoliyat shakllanishiga ta'sirini o'rganish natijalari asosida quyidagilarni qayd etish mumkin. Bilishga doir sifatlar: – intellektual sifatlar: qiziquvchanlik, zehnilik, mulohazalilik, ziyraklik, mantiqiylik, onglilik dalillash, analitik, sintetik o'xshashini topa olishga qodirlik, isbotlashning turli shakllaridan foydalanish, ishqibozlik; – sinchkovlik, zakovatlilik, muammolarda izlanuvchanlik, tajribalarga moyillik, savollar bera bilish, ziddiyatlarni ko'ra olish, muammo va gipotezalarni ta'riflay olish, nazariy va amaliy tadqiqotlarni bajara olish, turli xil topshiriqlarni yechish usullariga ega bo'lish, xulosa va umumlashmalar qilish, harakatning tezkorligi tafakkurining xilma- xilligi; – shaxsiy faoliyatida aks etgan madaniy me'yorlar va an'analarga ega bo'lish; – o'z bilimlari va olgan natijalarini dalillay bilish; – tanlash vaziyatlarida tanlay bilish; – paydo bo'lgan har qanday muammo bo'yicha o'zining tushingani yoki tushunmaganini bildirishga qodirlik; o'zgalar nuqtai nazarini tushunish va baholay olish, mazmunli dialog yoki munozarali chiqishlar qilish; – o'rganilayotgan sohalarni tizimli ko'ra bilish; ob'ektlar aloqalari, ularning

sabablari, ular bilan bog'liq muammolarni izlab topish; har qanday ob'ekt va hodisa (tabiat, madaniyat, siyosat va hokazo) mohiyatini aniqlashga to'g'ri yondasha bilish; – ob'ektlar orasidan asosiysini tanlay bilish, ular orasidagi bir- biriga bog'liqlikni izlash; tanilgan ob'ektlarning yangi vazifalari va aloqalarini ko'ra bilish; ob'ektning kelib chiqish sabablarini izlashga qodirlik, ob'ektning ma'nosi, uning manbaini topishga qodirlik; – o'rganilayotgan fanlar bo'yicha ma'lumotga, tayanch bilimlarga malaka va ko'nikmalarga ega bo'lish; o'rganilayotgan bilimning asosiy muammolarini mo'ljalga olish; – ta'lim samarasi va sinfdoshlarining erishgan natijalarni qiyoslayo bilish, ularning o'xshash va farqli tomonlarini ajratish, shaxsiy ta'limiy natijalarni qayta aniqlash yoki qayta ishlash; – madaniy-tarixiy o'xshashliklarning kelib chiqish (namoyon bo'lish) sabablarini izlashga qodirlik, uning tuzilishini aniqlay bilish, o'xshash ideal ob'ektlar bilan aloqalarni topish, ideal ob'ektlar tizimini tuzish, ularning shakllangan tamoyillar va mezonlar asosida madaniy- tarixiy o'xshashliklarning tegishli real ob'ektlar bilan aloqalari tizimini anglay bilish; – ma'naviy, moddiy va faoliyat shaklida erishilgan bilimlarni ruyobga chiqarishga qodirlik. Ijodiy ta'lim faoliyati uchun motivatsion yordam yoshlarning sog'lom tafakkurining rivojlantirish maktab o'quvchilarning sog'lom tafakkurini rag'batlantiruvchi qo'llab-quvvatlash usuli orqali amalga oshirildi. Mazkur usul o'quvchilarning o'quv motivatsiyasini rivojlantirib, o'qituvchi bolani ijodiy bo'lishga undaydi. Shuningdek, muvaffaqiyatga intilish motivi o'quv faoliyatini qayta angatishga xizmat qilib, unga ijobiy hissiy tus beradi.

Xulosa.

Shuningdek, boshlang'ich maktab o'quvchilarida hayotiy ahamiyatga ega bo'lgan ong rivojlanadi degan ta'limotdan kelib chiqib, boshlang'ich sinf o'qituvchisining asosiy vazifasi bolaning ichki dunyosini qamrab olish, unda idrok etish istagini uyg'otish, material, undan qanday foydalanishni ifodalaydigan o'quv motivatsiyasi shakllanishini ta'minlaydi. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning o'quv motivatsiyasini rivojlantirish uchun o'qituvchiga kerak:

yosh o'quvchining sog'lom tafakkurini rivojlantirishga kuchli ta'sir ko'rsatish;

hatto u bir qarashda bu muhim emasdek tuyulsada, har bir o'quvchi faoliyatining ahamiyatini va yutuqlarini ta'kidlab o'tish;

bolani ko'rishga, tarbiyaning ayrim jihatlarini tan olishga o'rgatish orqali o'qish va mehnat faoliyatini ularni mavjud kognitiv ehtiyoj bilan bog'lash;
o'quvchini o'quv faoliyatida maqsad qo'yishga o'rgatish;
bolaga shartlarni tahlil qilish, muhokama qilishda ishtirok etishga undash va uzviy maqsadga erishish yo'llarini topish;
muammoning yechimida qidiruv faoliyatining rolini kuchaytirishga e'tibor qaratish orqali o'quvchilarning o'rganilayotgan hodisalarni chuqur o'rganishga yo'naltirish;
muammoli vaziyatlarda sabab-oqibat munosabatlarini tahlil qilish va sog'lom tafakkurni faollashtirish.

Ijobiy ta'lim motivatsiyasini shakllantirish muhim ahamiyatga ega bo'lib, u har bir bolaning sog'lom tafakkurini rivojlantirishga ijobiy ta'sir ko'rsatishga oid o'qituvchining vazifalaridan biri sifatida – kichik yoshdagi bolalarning sog'lom tafakkurini boshqarish maktab o'quvchilari, ya'ni ularning maqsadli o'rganishga nisbatan doimiy motivatsiyasini shakllantirish orqali ularning o'qishga, bilim olishga bo'lgan ishtiyoqni, o'ziga ishonchini kuchaytirish va ichki tabiiy kuchlari hamda qobiliyatlarini rivojlantirish. Shu bilan birga, og'zaki-kommunikativ, vosita-manipulyativ va grafik vositalar asosida o'quvchilar birgalikda ishlashi muhim sanaladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni- T.:2020-yil. 23-sentabr//O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi.
2. Mirziyoyev Sh.. "2022- 2026 yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning Taraqqiyot straregiyasi to'g'risida"gi 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-sonli Farmoni. 3. Mirziyoyev Sh.. O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030- yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi. 2019-yil 8-oktabrdagi PF-5847-son Farmoni.
4. Ortiqov.O.R. Ma'naviy-ma'rifiy ishlar jarayonida mafkuraviy immunitetni rivojlantirish texnologiyalari (oliy ta'lim mussasalari misolida) //Экономика и социум. – 2022. – №. 3-2 (94). – С. 1130 1135.
5. Ortiqov.O.R.Talabalar ma'naviy axloqiy fazilatlarini shakllantirishda "qobusnoma" asaridan foydalanish //conferencea. – 2023. – с. 1-5.

6. Ortiqov.O.R. Ma'naviy-ma'rifiy ishlar jarayonida mafkuraviy immunitetni rivojlantirish texnologiyalari (oliy ta'lim mussasalari misolida) //экономика и социум. – 2022. – №. 3-2 (94). – с. 1130 1135.

7. Ortiqov.O.R. O'qituvchi faoliyatida pedagogik deontologiya va kompetlikning roli va ahamiyati //scientific progress. – 2021. – т. 2. – №. 5. – с. 42-47.

8.Nemov R.S. Psixologiya: Uchebn.posobiya dlya uchashixsya ped . uchilish, studentov ped. in-ov, i rabotnikov sistema podgotovki, povysheniya kvalifikatsii i perepodgotovki ped. kadrov. -M.: Prosveshchenie, 1990.- 301 s.

